

<https://doi.org/10.15407/uhj2023.05.137>
УДК 94(438)«1918—1939»

Пауліна БИЗДРА-КУШ

кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця,
Інститут історії Люблінського католицького університету Івана Павла II (Люблін, Польща)
pkusz@kul.pl
<https://orcid.org/0000-0002-5495-5916>

ПРИВАТНЕ ЛИСТУВАННЯ ПОЛЬСЬКОГО ДИПЛОМАТА Я.С. ЛОСЯ З ІЄРАРХАМИ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ

Мета полягає в аналізі приватного листування польського дипломата Яна Станіслава Лося з митрополитом Андреем Шептицьким, єпископом Григорієм Хомишиним, митратом Титом Войнаровським, яке зберігається у фонді «Архів Лосів із Немець» Державного архіву в Любліні. **Методологія дослідження** побудована на принципах історизму, неупередженості, багатофакторності та всебічного аналізу. **Наукова новизна** теми відносин вищих представників Української греко-католицької церкви з графом Станіславом Лосем полягає в тому, що ці стосунки досі не були аналізовані, а більшість представлених матеріалів уперше вводиться в науковий обіг. У **висновках** відзначається, що розглянуте листування є свідченням епохи й ще одним джерелом для дослідження складної, а водночас цікавої теми громадського життя та політичної діяльності українців Східної Галичини, невідкладних службових справ Львівської митрополії, а також фіксує взаємини між представниками польської інтелігенції та УГКЦ.

Ключові слова: Ян Станіслав Лось, Андрей Шептицький, Григорій Хомишин, Тит Войнаровський, приватне листування, Українська греко-католицька церква.

Польський дипломат граф Ян Станіслав Лось, один із «білих круків» [1, С. 75], був причетний до нормалізації польсько-українських стосунків у II Речіпосполитій. У цьому контексті становлять інтерес його ділові та особисті контакти з

Цитування: Биздра-Куш П. Приватне листування польського дипломата Я. С. Лося з ієрархами Української греко-католицької церкви. *Український історичний журнал*. 2023. № 5 (572). С. 137—150. <https://doi.org/10.15407/uhj2023.05.137>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2023. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ISSN 0130-5247. Український історичний журнал. 2023. № 5 (572)

представниками Української греко-католицької церкви, які водночас належали до світу політики — митрополитом Андреем Шептицьким, єпископом Григорієм Хомишиним, отцем-митратом Титом Войнаровським. В основі дослідження лежить неопубліковане листування, яке зберігається в одному з найцікавіших фондів Державного архіву в Любліні — «Архіві Лосів із Немець». Використано також збірку текстів Станіслава Лося [2, 3] та спогади о. Войнаровського [4].

Ян Станіслав Лось (зазвичай він послуговувався своїм другим ім'ям — Станіслав) був сином Маріана й Гелени з Котарських. Народився в 1890 р. в галицькому селі Чишки поблизу Самбора, а помер 1974 р. в Любліні. На тему життя цього довоєнного дипломата, а після 1945 р. професора стародавньої історії в Люблінському католицькому університеті, існує досить багата література [5—12], тому нижче торкнемося лише подій, пов'язаних із його діяльністю на ниві польсько-українських відносин.

У 1903—1908 рр. Станіслав Лось здобував освіту в Колегії отців єзуїтів у Буньковичах поблизу Хирова, заснованій, між іншим, отцем Генриком Яцковським, довголітнім сповідником Зофії й Романа Шептицьких (пізніше митрополита Андрея). Варто нагадати, що вступити до василіанського чину в Добромилі Романа Шептицького переконав саме Г. Яцковський. С. Лось не мав можливості особисто зустрітися з єзуїтом, оскільки він з 1891 р. вже не був ректором колегії. Хворий Г. Яцковський у 1904 р. повернувся до Хирова, де й помер 6 березня 1905 р. 15-річний Станіслав як тодішній учень неодмінно мав бути присутнім на його похороні, що відбувся за три дні по смерті. Цю церемонію не могли пропустити найважливіші церковні авторитети обох обрядів, у тому числі митрополит Андрей Шептицький [13; 14, С. 33; 15, С. 23, 31—33, 39].

Після закінчення середньої школи в 1908 р. Станіслав Лось вступив у Віденський університет, де 1913 р. здобув ступінь кандидата права. Через два роки він був призваний в австрійську армію, а в 1916 р. призначений до цивільної управи Генерального військового уряду в Любліні. З Люблінщиною його до кінця життя пов'язало одруження з Мартою Наталією з Будних (1898—1969 рр.), котра принесла маєток Немце як посаг. Після взяття шлюбу в 1918 р. графське подружжя проживало в місцевій садибі, де в міжвоєнний період неодноразово бували діячі культури й політики, у тому числі отець-митрат Тит Войнаровський та Роман Смаль-Стоцький. У 1919—1931 рр. С. Лось працював у Міністерстві закордонних справ, де займався, між іншим, українським питанням. У 1921—1923 рр. був головою Східномалопольського відділу, а потім головою офісу делегата при МЗС щодо Східної Малополющі. Спочатку він підготував дипломатичну кампанію до країн Антанти, обґрунтовуючи права Польщі на Львівське, Тернопільське, Станіславівське воєводства. Водночас обстоював думку, що територія має бути автономною одиницею, і для цього створив статут самоврядування, вигідний українцям, які там проживали. До 1924 р. брав участь у переговорах з українською науковою громадськістю щодо заснування університету (на жаль, безуспішно). Відтак розійшовся з українським питанням, але, як показує проаналізоване листування, повертався до нього приватно. Професійно вивчав

польсько-британські відносини, перебуваючи в Лондоні, куди був відряджений для роботи в Польській легатії [2, С. 39, 52—53; 16, С. 115; 17, С. 60; 18, С. 29—51; 19, С. 84; 20, С. 178—182]. Останнім офіційним завданням дипломата було донести до британських журналістів позицію польського уряду щодо пацифікації Східної Галичини. У 1930-х рр., уже на пенсії, активно повернувся до вивчення українського питання. 9 жовтня 1930 р. у Варшаві С. Лось розмовляв із митрополитом А. Шептицьким у справі пацифікації. Якщо вірити словам графа, як спосіб вирішення важких польсько-українських відносин церковний ієрарх запропонував призначення співрозмовника львівським воєводою та побічав повну підтримку. Справді, на зламі 1930—1931 рр. цей польський діяч мав певні шанси на згадану посаду, однак усе ж так і не отримав її через свою непопулярність в урядових колах¹.

Станіслав Лось писав статті для багатьох польських періодичних видань, у тому числі «Bunt Młodych» (пізніше «Polityka»), «Biuletyn Polsko-Ukraiński», «Droga», «Przegląd Polityczny». Він також співпрацював із друкованими органами двох українських католицьких партій, створених для опору ідеології націоналізму: з «Новою зорею», пов'язаною з Українською католицькою народною партією (УКНП) єпископа Хомишина, та з «Метою» — тижневиком для інтелігенції Українського католицького союзу (УКС), що постав з ініціативи митрополита А. Шептицького. С. Лось писав статті також до газети «Діло», яка перебувала під контролем Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО) [20, С. 199—200; 21; 22]. Його думки про польсько-українські відносини читали представники обох народів, тим паче, що деякі його праці було видано польською й українською мовами («За конструктивну політику на Червоній Русі» [23], «Міжнародне становище та галицькі українці» [24]). Слушні діагнози тогочасної дійсності забезпечили публіцистові повагу та підтримку в українському середовищі. У середині 1930-х рр. С. Лось вів політичну діяльність, спрямовану на нормалізацію польсько-українських відносин, що призвело до нормалізаційної угоди 1935 р. між польським урядом й УНДО. Завдяки своїм поглядам і землевласницькому походженню він відносно легко налагоджував контакти з католицьким духівництвом. Народжений на Східній Галичині, Станіслав Лось читав українською мовою, проте не писав, отже вів листування з ієрархами польською² [2, С. 7—8, 66, 68—69; 5; 9, С. 132; 25; 26, С. 154, 225—226].

¹ Archiwum Państwowe w Lublinie (APL), Archiwum Łosiów z Niemiec III (AŁ III), List-memoriał Stanisława Łosia do Tadeusza Hołówki, byłego naczelnika Wydziału Wschodniego MSZ, w sprawie pacyfikacji Galicji Wschodniej i petycji sejmowej klubu ukraińskiego do Ligi Narodów w tej sprawie, sygn. 455, k. 30—35; Korespondencja urzędowa i nieoficjalna Stanisława Łosia z Konstantym Skirmuntem (1866—1949), sygn. 470, List Konstatego Skirmunta do Stanisława Łosia, Londyn, 19 V 1931, k. 33.

² APL, AŁ III, Korespondencja Stanisława Łosia z ks. prałatem greckokatolickim Tytusem Wojnarowskim (1856—1938), mితratem cerkwi św. Jura we Lwowie w sprawach mniejszości ukraińskiej i kościoła unickiego, sygn. 587, List Tytusa Wojnarowskiego do Stanisława Łosia, Lwów, 17 XII 1930 r., k. 74.

Станіслав Лось завжди з великою повагою відгукувався про митрополита Андрея Шептицького. Певне світло на їхні взаємини проливає кореспонденція владики й дипломата за 1925—1939 рр., що зберігається в Державному архіві в Любліні. С. Лось назвав церковного діяча «сином Червоної Русі», підкреслюючи, що він теж звідти родом. Питання багатонаціонального народу цієї землі він описував так: «Будучи поляком, можна було вважати себе “русином”, сином Червоної Русі, і не відчувати ніякої чужини щодо людей цієї землі, ніхто не був “поселенцем” або “колоністом”, кожен був удома, це був оплот багатомовної, але однакової Речіпосполитої» [2, С. 74].

Майбутній митрополит деякий час перебував у монастирі в Буковій, поблизу Чишків, власності родини Лосів, тож був їхнім частим гостем. Висловлював свої побоювання щодо вступу на престол станіславівського єпископа, прямо заявляючи, що цього не хоче. Таким чином він підкреслював, що єдиною причиною, з якої він вступив на духовний шлях, була глибока побожність. Із листування митрополита й дипломата не видно, як А. Шептицький сприймав польсько-українські відносини на Східній Галичині. Однак ми знаємо, що Станіслав Лось завдяки своїй політичній діяльності досить часто контактував із митрополитом особисто або через посередників, тож усі справи у цій сфері обговорювалися усно. Дипломат уважав ієрарха «постаттю, гідною художника і геніального трагіка» [2, С. 75]. У 1918 р. під час служби у цивільних структурах Генерального військового уряду в Любліні начальником графа С. Лося був генерал Станіслав Шептицький, брат митрополита. Чи вплинуло це на стосунки між графом і митрополитом — невідомо, але цей факт вартий уваги [27, С. 236; 28, С. 180].

Одним із довірених людей Андрея Шептицького та його найближчим співробітником був священник Тит Євген Войнаровський-Столобут. У міжвоєнний період він був «сірим кардиналом» у соборі Св. Юра, а водночас галицьким громадсько-політичним діячем, економістом, меценатом. Від 1910 р. у складі львівської митрополічної капітули керував маєтками митрополії. Прагнув незалежності України, але за несприятливих обставин так само сильно вірив у можливість польсько-українського союзу, оскільки вважав найбільшою загрозою імперіалістичні тенденції Радянського Союзу [4, С. 11—75; 29].

Листи отця-митрата, безперечно, найбільша та найцікавіша частина з колекції кореспонденції, про яку тут ідеться. Зберігся матеріал за 1922—1936 рр. Перерви в листуванні та його зміст доводять, що це лише фрагмент епістолярної спадщини. Листування цих двох діячів також зібрано в Національному музеї у Львові ім. Андрея Шептицького. Граф і канонік писали один одному регулярно, раз на тиждень або кілька тижнів. Вони також зустрічалися відносно часто у Львові, Немцах чи Варшаві. Контакти між ними можна охарактеризувати як систематичні та дружні. Перша зустріч відбулася 20 серпня 1921 р. з нагоди підготовки ґрунту для переговорів між урядами Польщі й ЗУНР щодо невирішеного доти питання Східної Галичини. С. Лось скористався своїм далеким спорідненням з отцем-митратом через бабусю по материнській лінії Юлію Войнаровську. Спільний предок, хоч би й уявний, а також пристрасть до генеалогії

старих дворянських родів означали, що знайомство було дружнім від самого початку [2, С. 45—46; 30, С. 137, 143; 31, С. 488].

Третім респондентом Станіслава Лося був єпископ Станіславівської дієцезії Григорій Хомишин, украї консервативний прихильник латинізації обряду літургії греко-католицької церкви. Шляхом реформ у своїй єпархії він боровся проти впливу православ'я, домагаючись об'єднання католицької і православної церков під владою папи. Досить лояльно ставився до польської держави, хоча не шкодував владі гірких слів, коли йшлося про національну політику [32, С. 95—98; 33, С. 131, 575, 586—592]. Відносини між ним і митрополитом А. Шептицьким були надзвичайно напруженими через розбіжність поглядів щодо напрямку, в якому йшла УГКЦ. С. Лось ставився до співрозмовників нарівно, хоча похвала єпископа в листі до одного з представників польського уряду виявляє певні симпатії. За його словами, Г. Хомишин є «чи не найкрасивішою постаттю серед єпископату обох обрядів у II Речіпосполитій» [2, С. 143]. У Державному архіві в Любліні зберігаються лише декілька коротких і ввічливих листів єпископа Хомишина до С. Лося за 1936—1942 рр. Вони обмежуються обміном різдвяними побажаннями та поточною інформацією. Здається, найважливіший із них стосувався єпископового підсумку радянської окупації 1939—1941 рр.: «Більшовики, поступившись, мали намір мене отруїти [...], але Боже Провидіння не дозволило. Більшовицькі часи вплинули на моє здоров'я, бо почуваюся старим (75 років), чого раніше не відчував. А зараз потрібні великі сили та енергія, бо більшовики не відійшли без негативних наслідків»³.

Листування Станіслава Лося з представниками духовництва можна розподілити на дві частини: польсько-українські відносини та вирішення завдяки графові офіційних справ митрополії.

Польсько-українські відносини. Як уже згадувалося вище, особливо насичений обмін думками про стосунки між двома найчисельнішими народами, що в міжвоєнний період населяли Східну Галичину, Станіслав Лось провів з отцем-митратом Титом Войнаровським. Священнослужитель уважав дипломата зв'язковим із польським урядом, а також називав «одним із перших борців цієї великої ідеї» (польсько-української угоди) [2, С. 186—187]. Він підкреслював, що молодий урядник діяв далекоглядно⁴. Для С. Лося о. Войнаровський був не менш цікавим співрозмовником і надійним барометром настроїв української інтелігенції Східної Галичини.

Аналіз листів, зібраних у Державному архіві в Любліні, підтверджує, що о. Войнаровський був прихильником тісної співпраці галицьких українців із польським урядом, відкидаючи сліпу та криваву боротьбу. Відразу після Першої світової війни він брав участь у важливих політичних подіях того часу,

³ Ibid., Listy Grzegorza Chomyszyna (1867—1945), greckokatolickiego biskupa stanisławowskiego do Stanisława Łosia, sygn. 574, List Grzegorza Chomyszyna do Stanisława Łosia, Stanisławów, 24 XI 1941, k. 9.

⁴ Ibid., sygn. 587, List Tytusa Wojnarowskiego do Stanisława Łosia, Lwów, 14 XI 1922 r., k. 5.

намагаючись, наприклад, примирити сторони польсько-української війни 1918—1919 рр. Для цього утворив погоджувальний комітет, який, проте, встиг зібратися лише тричі, адже поляки перервали переговори невдовзі після приходу армії Ю. Галлера до Львова. 6 вересня 1921 р. на прохання польського уряду священник безуспішно переконував президента ЗУНР Євгена Петрушевича розпочати переговори з поляками про визнання польського сюзеренітету над Східною Галичиною в обмін на широку автономію цих земель. Є також ознаки того, що о. Войнарівський узявся виступати посередником між урядами Польщі та ЗУНР, також за дорученням митрополита А. Шептицького. Не можна виключити, що владика, хоч і дуже твердо ставився до польської держави, наприклад, не вважаючи Східну Галичину частиною II Речіпосполитої, все ж таки враховував необхідність домовитися з поляками. Здається, попри найкращі наміри, він песимістично оцінював перспективи ЗУНР отримати ці землі. За словами Михайла Швагуляка, Тит Войнарівський у своїх спогадах свідомо не написав про участь митрополита в розмовах з поляками, оскільки не хотів, щоб його пов'язували з політичними справами. Слід також зазначити, що роль автора спогадів в описаних подіях досить розпливчата, а опис весни 1921 р. повністю опущено [30; 31, С. 486—487]. Безумовно, о. Войнарівський сумнівався, чи Східна Галичина, якщо їй надати статус незалежної держави, зможе зберегти незалежність, межуючи з Польщею та СРСР. Такої ж думки був і Станіслав Лось. За переговори з поляками о. Войнарівський поплатився звинуваченнями у зраді з боку власного національного табору. Його погляди, однак, показали, що він зміг піднятися над ворожнечею, реалізувавши власне бачення українського національного інтересу. Він стверджував, що якби українці в Польщі мали хороші умови для розвитку, то незабаром виникла б реальна можливість приєднання до польської держави підвладних СРСР земель. Отець-митрат уважав, що II Річпосполита може бути Батьківщиною для українців і поляків, посилаючись на мультикультурну й багатонаціональну традицію давньої Речі Посполитої [2, С. 171, 175; 4, С. 69]. Він докладав зусиль до створення українського університету в Польщі, обговорював із С. Лосем місце його розташування — спочатку це мав бути або Краків, або Варшава. Висловлював жаль, що польський уряд і суспільство не погодилися на розміщення вишу у Львові. Він припинив будь-яку діяльність у цій справі після категоричної заяви земляків, що вони не приймуть університету з польських рук. Це, здається, стало причиною провалу справи. Цікаво, що у своєму листуванні з С. Лосем він не згадав про тверду відмову українців співпрацювати з поляками⁵ [4, С. 72; 17, С. 64—65; 31, С. 487—488]. Крім того, писав у своїх спогадах, що в 1925 р. між ним і дипломатом виникла відверта сварка через «шिकани» польської держави щодо української інтелігенції. Після різкої сутички відносини мали охолонути. Тему завершується кореспонденція листом 1926 р., в якому о. Войнарівський

⁵ Ibid., List Tytusa Wojnarowskiego do Stanisława Łosia, Lwów, 14 XI 1922 r., k. 4—5.

резюмував, що відсутність українського університету стала печаттю шовіністичної політики міністра Станіслава Грабського щодо українського народу. В інших листах він нарікав на низький рівень пропонованих державою шкіл з українською мовою навчання, а потім на шкідливість їх ліквідації. На його думку, українцям навмисно перешкоджали здобувати освіту, щоб легше було ними керувати. Крім того, польська влада залишала собі можливість замішувати посади державного управління лише службовцями польської національності. Т. Войнарівський бачив можливість змінити ситуацію в економічному розвитку Східної Галичини, який спричинив би культурний і політичний розвиток⁶ [2, С. 171—174; 4, С. 74].

Для о. Войнарівського, як і для більшості українського духівництва, найбільшою загрозою був атеїстичний Радянський Союз. Він нарікав на загарбання ним частини українських земель, оскільки, за його словами, «чим довше Україна залишатиметься в єдності з більшовицькою Росією, тим менше шансів у неї створити незалежну державу»⁷. Слід зазначити, що церковнослужитель розглядав ці питання насамперед у релігійному, а потім у політичному контексті. Для нього СРСР був «царством диявола», а єдиним ефективним бар'єром видавалася Польща. Він не сумнівався, що Росія прагнуче поглинути Україну, адже без цього вона втратить статус імперії. Влітку 1921 р. консервативні українці, включно з о. Войнарівським, побоювалися нового вторгнення Червоної армії в Польщу. Це призвело до зміни акцентів в їхній боротьбі за незалежність України. На тлі радянської Росії, чия ідеологія загрожувала сутності української нації та її духовно-культурним традиціям, католицька Польща виглядала не лише меншим злом, а й союзником та загородою від цієї небезпеки. На початку 1930-х рр. отець-митрат навіть закликав до хрестового походу проти СРСР, в який поляки та українці мали б вирушити разом. Він уважав, що росіяни намагаються посварити обидві нації, прикладом чого була пацифікація Східної Галичини в 1930 р. Він рішуче засудив цю акцію («величезність руїни настільки велика, що може це ствердити кожна неупереджена та чесна людина») [2, С. 177—178; 4, С. 72; 29, С. 143]. Зазначав, що польська держава застосовує політику винищення української меншини, подібну до тієї, яку Пруссія нещодавно застосовувала щодо поляків. Також зауважував, що «у найгіршому становищі були колишні і щирі прихильники мирного польсько-українського співіснування, а в найкращому — більшовицькі явні та таємні агітатори» [2, С. 178]. Цікаво, що священник був упевнений у невинуватості польського уряду, а провини за пацифікацію покладав на місцеву владу, більшовицьких агітаторів і польську пресу, яка розпалювала ненависть до українців. Проти несправедливості він протестував у листах до найважливіших політиків: маршала Юзефа Пілсудського, міністра закордонних справ Августа Залеського, міністра внутрішніх справ Феліціана

⁶ Ibid., List Tytusa Wojnarowskiego do Stanisława Łosia, [?], 14 I 1926 r., k. 44—46.

⁷ Ibid., List Tytusa Wojnarowskiego do Stanisława Łosia, Mikuliczyn, 3 I 1931 r., k. 76—79.

Славоя Складковського⁸ [2, С. 170—178]. Крім того, неприязнь о. Войнаровського до росіян мала особистий характер. Під час Першої світової війни вони заарештували та ув'язнили його єдиного сина, через що він захворів і невдовзі помер. Отець-митрат також був шокований жорстокістю російських солдатів щодо греко-католицьких священників [31, С. 485].

Тит Войнаровський намагався протистояти загрозі з боку СРСР і допускав можливість федерації з Польщею. Вважав, що майбутнє двох народів тісно пов'язане. Священник вірив, що федерація дозволить створити в Європі сильну державу, здатну захистити себе від радянської небезпеки [2, С. 174]. Він розглядав ці справи нерозривно: «Збереження України в надії на федерацію з Польщею підтримує її сепаратистську позицію щодо Росії» [2, С. 178]. Отець-митрат уявляв: «Польсько-українська держава справді простягнеться від моря до моря, матиме перше слово в Європі, а польська промисловість, базуюча на рясному й дешевому сільськогосподарському виробництві з України, стане неперевершеною в світі» [2, С. 173]. Він уважав, що лідери політичних партій повинні прагнути «великих ідей для майбутнього польської та української нації» [2, С. 175]. Найкращою системою для Польщі була б монархія на чолі з родиною Пілсудських. Лише сильна центральна влада могла відновити належні національні відносини та відкинути радянців з України. «Тільки сильна монархія може здійснити відрив України від Рад і федерацію з Польщею. Таке вирішення питання в інтересах не лише українського, а й польського народу», — писав о. Войнаровський⁹.

У листопаді 1923 р., після рішення щодо майбутнього Східної Галичини, Т. Войнаровський надіслав до Міністерства закордонних справ меморандум. У ньому він висунув тезу про те, що Рада амбасадорів віддала край Польщі, оскільки хотіла зміцнити польську державу й таким чином зупинити просування більшовиків на захід. Автор меморандуму радив польському уряду надати українцям самостійну владу на цих землях і таким чином забезпечити лояльне ставлення до II Речіпосполитої. Він зробив висновок, що Україна є джерелом новобранців і зерна, за які росіяни не припинять боротися, тоді як поляки можуть повернути свою перевагу мудрою політикою. За півроку Т. Войнаровського викликали до Варшави, щоб обговорити це питання з міністром С. Грабським. Священнослужитель визнав, що розмова з останнім — провідним представником національної демократії — була від початку приречена на провал і мала передбачуваний курс. Зі спогадів отця-митрата видно, що Станіслав Лось, який мав записати протокол зустрічі, не зробив цього, а порадив письмово відповісти С. Грабському. Т. Войнаровський перед тим надіслав чернетку листа графові. Подальші події проливають цікаве світло на стосунки цих двох діячів. Зміст відповіді мав настільки здивувати чи навіть розлютити молодого дипломата, що, як написав у спогадах о. Войнаровський, удруге призупинив взаємні контакти щонайменше на півроку. На жаль, лист, про який

⁸ Ibid., List Tytusa Wojnarowskiego do Stanisława Łosia, [bm] [1930], k. 80—81.

⁹ Ibid., List Tytusa Wojnarowskiego do Stanisława Łosia, Lwów, 6 V 1931 r., k. 90—91.

ідеться, ми не віднайшли в Державному архіві в Любліні, але перерва у взаємному листуванні справді була значною. Невідомо, чи це пов'язано з прогалинами в кореспонденції, чи зі свідомими діями С. Лося. Незважаючи на ці невдачі, Т. Войнаровський не відмовився від ідеї федерації, переконавши українських депутатів другого терміну сейму підтримати її. Вони мали заявити про допомогу та позитивно представити ідею населенню, головним чином побоюючись СРСР. Проте сейм було розпущено, а можливості взаємної згоди перешкодила пацифікація Східної Галичини [2, С. 175—178; 4, С. 72; 31, С. 488].

Через прогалини в листуванні ми мало можемо дізнатися про ставлення Т. Войнаровського до так званої нормалізаційної угоди 1935 р., котра хоч і не цілком задовольнила українців, але могла бути доброю прелюдією до змін. Проаналізована колекція листів свідчить, що митрополит А. Шептицький і єпископ Г. Хомишин ставилися до цієї справи прихильно¹⁰ [34, С. 204—205]. Усі згадані тут священнослужителі вказували на необхідність налагодження добрих польсько-українських відносин в одній державі, але, спостерігаючи за реаліями того часу, сприймали такі перспективи песимістично. Г. Хомишин уважав, що поляки не керуються добром до українців Східної Галичини, а просто хочуть їх асимілювати¹¹. Т. Войнаровський зазначав, що емоції навколо цих справ настільки розпалені, що «теперішня поведінка поляків [...] безперечно буде втратою для обох національностей»¹².

Службові справи. А. Шептицький і Т. Войнаровський відносно часто користувалися допомогою молодого службовця МЗС, щоб швидше й легше залагодити офіційні справи. Митрополит у таких ситуаціях був особливо привітним до Станіслава Лося. Він, зокрема, писав: «Мені прикро, що я наважуюся турбувати графа, але його доброта, про яку я знаю, підбадьорює мене і дає надію, що через його заступництво я найлегше досягну того, про що прошу»¹³.

Здається, найважливішою справою, в якій допоміг С. Лось, було завершення на початку 1920-х рр. парцеляції маєтку Крилос у Станіславівському воеводстві, що належав Львівській греко-католицькій митрополії. Це було також пов'язане з купівлю митрополитом Зарваниці на Тернопільщині, відомого місця паломництва до ікони Божої Матері. Загалом справа тривала 10 років (від 1913 р.), але була прибутковою для єпархії, тому що було продано «919 моргів поля з вологими та водонепроникними ґрунтами, власне, обмін був надзвичайно вигідним для митрополії, бо за землю малої вартості вона отримувала маєток

¹⁰ Ibid., sygn. 574, List Grzegorza Chomyszyna do Stanisława Łosia, Stanisławów, 15 I 1936 r., k. 6; Listy Andrzeja (wł. Romana) Szeptyckiego (1865—1944) grekokatolickiego metropolity lwowskiego do Stanisława Łosia, inne materiały oraz listy Iwana Buczko (1891—1974), lwowskiego biskupa pomocniczego, sygn. 585, List Andrzeja Szeptyckiego do Stanisława Łosia, Lwów, 1 VII 1935 r., k. 18.

¹¹ Ibid., sygn. 574, List Grzegorza Chomyszyna do Stanisława Łosia, Stanisławów, 12 XII 1932 r., k. 3—4.

¹² Ibid., sygn. 587, List Tytusa Wojnarowskiego do Stanisława Łosia, Lwów, 14 XI 1922 r., k. 4—5.

¹³ Ibid., sygn. 585, List Andrzeja Szeptyckiego do Stanisława Łosia, Lwów, 14 III 1926 r., k. 2.

першокласної подільської землі з надлишком 231 моргів поля»¹⁴. Коли Т. Войнаровський звернувся до С. Лося по консультації та допомогу у вирішення питань з органами державного управління, справу було передано до міністерств віросповідань і релігійної просвіти та сільськогосподарських реформ, нібито через відсутність конкордату зі Святим Престолом щодо духовних благ¹⁵. З інших справ: у 1925 р. Станіслав Лось допоміг митрополитові визнати його паспорт польською владою; через рік здобув візи до Польщі для трьох росіян — католицьких священників, котрі прибули з Туреччини, Франції й УСРР. Вони мали кілька років вивчати теологію в монастирях у Львові та Уневі¹⁶.

Допомога, яку Станіслав Лось надавав духівництву Львівської митрополії, була неоціненною. Про це дуже добре свідчать слова митрополита Андрея Шептицького, коли він дізнався про підвищення графа до юрисконсульта Польської леґації у Великобританії: «[...] щиро вітаю Вас із висуненням у Лондон, але мушу зізнатися, що відчуваю втрату графа заради нас. До цього часу, знаючи, що граф у Варшаві, ми мали таку заспокійливу думку, що в даному випадку можна вдатися до Варшави до широкого розуму і серця графа — сьогодні ми втрачаємо цю допомогу»¹⁷. Т. Войнаровський також писав у листі: «Мені шкода, що друг українського народу і прихильник співіснування обох братніх народів залишає країну. У польському суспільстві небагато людей, які розуміють теперішній історичний момент Польщі і необхідність братерства всіх народів, яким судилося жити разом у Польській державі»¹⁸.

Проте граф С. Лось і після відходу з дипломатичної служби залишався опорою для представників вищої ієрархії УГКЦ. Листування з отцем-митратом Т. Войнаровським у 1930-х рр. свідчить, що хоч він і не обіймав посад у державному управлінні, проте використовував свої старі зв'язки й, наприклад, підтримував спроби отримати постійне місце проживання у Львові для Володимира Залозецького¹⁹, громадянина Австрії, професора Греко-католицької богослов-

¹⁴ Ibid., sygn. 587, List Tytusa Wojnarowskiego do Stanisława Łosia, Lwów, 3 XI 1924 r., k. 35—36.

¹⁵ Ibid., List Tytusa Wojnarowskiego do Stanisława Łosia, Lwów, 6 XI 1924 r., k. 37—38; List Tytusa Wojnarowskiego do Stanisława Łosia, Lwów, 11 IV 1925 r., k. 40—41; Listy dr. Eugeniusza Gwozdeckiego, adwokata lwowskiego, do Stanisława Łosia w sprawie parcelacji majątku Kryłos w powiecie stanisławowskim, należącego do Grekokatolickiej Metropolii Lwowskiej, sygn. 467, List Eugeniusza Gwozdeckiego do Stanisława Łosia, Lwów, 24 IV 1922 r., k. 1—2.

¹⁶ Ibid., sygn. 585, List Andrzeja Szeptyckiego do Stanisława Łosia, Lwów, 28 VIII 1925 r., k. 1; List Andrzeja Szeptyckiego do Stanisława Łosia, Lwów, 14 III 1926 r., k. 2—3.

¹⁷ Ibid., List Andrzeja Szeptyckiego do Stanisława Łosia, Lwów, 2 IV 1926 r., k. 4.

¹⁸ Ibid., sygn. 587, List od Tytusa Wojnarowskiego do Stanisława Łosia, [?] 14 I 1926 r., k. 44—46.

¹⁹ Володимир Романович Залозецький-Сас (1896—1959 рр.) — український мистецтвознавець, професор Греко-католицької богословської академії у Львові (1926—1939 рр.), до 1939 р. очолював відділ історії мистецтв в Українському науковому інституті (Берлін). З 1939 — професор Віденського, з 1947 — Грацького університетів. Прихильник і дослідник В'ячеслава Липинського. Був одним з ініціаторів створення консервативно-монархічної організації у Західній Україні, а також Братства українських класократів-монархістів, гетьманців.

ської академії²⁰. Ще одна приватна справа стосувалася відмови у призначенні пенсії греко-католицькому священникові Миколі Галанту, катехиту, який у 1920 р. двічі поспіль відмовився скласти присягу перед польською шкільною владою. Т. Войнарівський попросив про втручання аж до адміністрації президента І. Мосцицького. Невідомо, чи С. Лось обрав цей шлях, але він точно міг це зробити завдяки своєму приватному знайомству з головою цивільної канцелярії очільника держави Станіславом Лепковським²¹ [35, С. 211]. У 1930-х рр. граф доклався також до іншої справи, яку цінували ієрархи — створення державної сільськогосподарської вищої школи з українською мовою навчання у Черниці. Однак і у А. Шептицького, і у Г. Хомишина були серйозні побоювання, чи багато буде охочих там студіювати через високу плату за навчання²².

Описана діяльність не була односторонньою. Особливо в 1930-х рр., коли С. Лось часто вів політичні розмови з українською інтелігенцією. Наприклад, він брав участь у дискусійних зустрічах у помешканні каноніка Дем'яна Лопатинського²³, члена митрополичої консисторії, громадсько-політичного діяча, члена УНДО [26, С. 153]. Зустрічі також організував о. Войнарівський. В одному з його листів за 1931 р. знаходимо слова вдячності та похвали за красномовство й інтелект Станіслава Лося, котрий просто зачарував учасників зборів. З розповіді видно, що граф відповідав на численні та різноманітні питання присутніх і демонстрував широке знання реалій суспільного життя²⁴. С. Лось, користуючись довірою української сторони, виступав від імені польських урядових кіл. У травні 1939 р. президія Ради міністрів звернулася до графа з проханням отримати від митрополита А. Шептицького обіцянку, що в разі польсько-німецької війни він стане на польський бік. Втручання було невдалим. А. Шептицький послідовно уникав однозначних заяв про лояльність до польської влади, передбачаючи наближення геополітичних змін [2, С. 78].

* * *

На підставі викладеного зауважимо, що контакти польського дипломата зі згаданими ієрархами УГКЦ загалом були коректними, хоч і не завжди однорідними. Важко не помітити, що спілкування Станіслава Лося з о. Войнарівським відзначалося особливо дружнім характером та, що цікаво, у формалізованому світі вищого суспільства — автентичністю, оскільки між ними траплялися також сварки й перерви в кореспонденції. У листах відчуваються емоції, тим паче,

²⁰ APL, AĖ III, sygn. 587, List od Tytusa Wojnarowskiego do Stanisława Łosia, Lwów, 6 I 1934 r., k. 114—115.

²¹ Ibid., List Tytusa Wojnarowskiego do Stanisława Łosia, Lwów, 30 III 1936 r., k. 117—119.

²² Ibid., sygn. 585, List Andrzeja Szeptyckiego do Stanisława Łosia, Lwów, 1 I 1935, k. 16; sygn. 574, List Grzegorza Chomyszyna do Stanisława Łosia, Stanisławów, 11 I 1935, k. 5.

²³ Отець Дем'ян Лопатинський (1866—1951 рр.) — громадський діяч, багаторічний адміністратор Успенської церкви.

²⁴ APL, AĖ III, sygn. 587, List Tytusa Wojnarowskiego do Stanisława Łosia, [bm], 28 IV 1931 r., k. 88—89; List Tytusa Wojnarowskiego do Stanisława Łosia, Lwów, 6 V 1931 r., k. 90—93.

що в них описується складна, але цікава тема функціонування української меншини в Польщі. Натомість двоє ієрархів УГКЦ трималися від молодого графа на більшій дистанції. Однак вони уважно стежили за його публіцистичними роботами, які він їм надсилав²⁵. Усі три священнослужителі погоджувалися з постулатами дипломата щодо необхідності налагодження коректних відносин між поляками та українцями у спільній державі. Представлена кореспонденція також стосувалася невідкладних службових справ Львівської митрополії, які потребували втручання Станіслава Лося. Особливо яскраво цю проблематику відображено в листах митрополита Андрея Шептицького. Адміністрація собору Св. Юра охоче посиалася на зв'язки графа в польській урядовій адміністрації. Єпископ Г. Хомишин, навпаки, ніколи нічого не просив, але підтримував із дипломатом контакти. Варто підкреслити, що С. Лось мав стабільні й коректні стосунки з людьми, які, скажімо так, не симпатизували один одному. Очевидно, що Станіслав Лось як людина, причетна до розвитку та підтримки польського національного інтересу й зацікавлена в нормалізації польсько-українських стосунків на Східній Галичині, звідки він був родом, також використовував контакти зі згаданими вище священнослужителями для досягнення своїх власних цілей. Він прагнув виявити політичні настрої еліти галицьких українців та дотримати польські інтереси. Розглянуте тут листування є яскравим свідченням епохи та ще одним джерелом для дослідження цієї проблематики, а також літописом відносин між представником польської інтелігенції та ієрархії УГКЦ.

REFERENCES / СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Kedryn, I. Białe kruki. *Kultura*. 1977. 10 (361): 71-80 [in Polish].
2. Łoś, S. Sprawa ukraińska we wspomnieniach, korespondencji i publicystyce. Wybór pism. M. Marszał, S. Wójtowicz (Ed.). Kraków, 2012 [in Polish].
3. Los, S. Ukrainka sprava u spohadakh, lystuvanni i publitsystytsi. Vybrani tvory. M. Marshal, S. Vuitovych (Eds.), Kyiv, 2018 [in Ukrainian].
[Лось С. Українська справа у спогадах, листуванні й публіцистиці. Вибрані твори. М. Маршал, С. Вуйтович (Ed.), Київ, 2018. 340 с.]
4. Voinarovskiy, T., Sokhoskiy, I. (Eds.) *Istorychni postati Halychyny XIX — XX st.* Paris; Sydney; Toronto; New York, 1961: 11-75 [in Ukrainian].
[Войнаровський Т., Сохоцький І. Історичні постаті Галичини XIX — XX ст. Париж; Сідней; Торонто; Нью Йорк, 1961. 274 с.]
5. Łoś, A., Łoś, M. Łoś Jan Stanisław. In: *Ziemianie polscy XX wieku*. T. Epszstein, S. Górzynski, B. Konarska (Eds.). Warszawa, 2016. 11: 39-42 [in Polish].
6. Kusz, P. Jan Stanisław Łoś wobec kwestii ukraińskiej (1918—1939). Lublin, 2010 [in Polish].
7. Gach, P.P. Łoś Stanisław Jan (1890—1974). In: T. Radzik, A. Witusik, J. Ziółek (Eds.). *Słownik biograficzny miasta Lublina*. Lublin. 1996. 2: 168 [in Polish].
8. Bender, R. Profesor Stanisław Łoś. *Więź*. 1974. 17(4): 145-149 [in Polish].

²⁵ Ibid., sygn. 585, List Andrzeja Szeptyckiego do Stanisława Łosia, Lwów, 19 I 1932, k. 8; List Andrzeja Szeptyckiego do Stanisława Łosia, Lwów, 25 V 1932, k. 9; List Andrzeja Szeptyckiego do Stanisława Łosia, Lwów 24 XI 1932, k. 11; sygn. 574, List Grzegorza Chomyszyna do Stanisława Łosia, Stanisławów, 12 XII 1932, k. 3.

9. Biernacki, A. Dziedziczny arcystolnik Królestwa Galicji i Lodomerii. *Kultura*. 1991. 10: 130-140 [in Polish].
10. Zwolski, E. Jan Stanisław Łoś 1890—1974. *Tygodnik Powszechny*. 1974. 28(13): 3 [in Polish].
11. Zwolski, E. Jan Stanisław Łoś. *Kwartalnik Historyczny*. 1975. 82(2): 510-512 [in Polish].
12. Rublov, O.S. Los (Łoś) Jan-Stanislaw. In: *Ukraina u mizhnarodnykh vidnosynakh. Entsyklopedychny slovnyk-dovidnyk*. Vyp. 5. Biografichna chastyna: A — M: 271-274. Kyiv, 2014 [in Ukrainian].
[Рубльов О.С. Лось (Łoś) Ян-Станіслав. В: Україна у міжнародних відносинах. Енциклопедичний словник-довідник. Вип. 5. Біографічна частина: А — М. Київ, 2014. С. 271—274].
13. Nowak, M. Szeptycki (Szeptyćkyj) Roman Aleksander Maria w zakonie Andrzej (Andrej). In: A. Romanowski (Ed.). *Polski słownik biograficzny*. Kraków, 2012. 48/2/197: 216-224 [in Polish].
14. Niemiec, J. Zakład naukowo-wychowawczy Ojców Jezuitów w Chyrowie 1886—1939. Rzeszów, 1998 [in Polish].
15. Sternicki, A. Henryk Jackowski SJ inicjator odnowy religijnej i społecznej Kościoła w Galicji. Kraków, 2006 [in Polish].
16. Kulińska, L. Główne aspekty polityki II Rzeczypospolitej w stosunku do mniejszości ukraińskiej — zarys problematyki badawczej. In: B. Grott (Ed.). *Działalność nacjonalistów ukraińskich na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej*. Warszawa, 2010: 103-159 [in Polish].
17. Pisuliński, J. Rozmowy na temat powołania uniwersytetu ukraińskiego w 1924 r. *Biuletyn Ukrainoznawczy*. 2003. 9: 58-66 [in Polish].
18. Pisuliński, J. Działalność Delegata do spraw Małopolski Wschodniej przy Ministerstwie Spraw Zagranicznych. In: A. Andrusiewicz (Ed.) *Polska i jej wschodni sąsiedzi*. Rzeszów, 2007. 8: 29-51 [in Polish].
19. Pisuliński, J. “Ukraiński Mazarini”? Roman Smal-Stocki i Polacy. *Nowy Prometeusz*. 2016. 9: 79-93 [in Polish].
20. Stoczewska, B. Ukraińcy i Ukraina w polskiej myśli politycznej. Od końca XIX wieku do wybuchu II wojny światowej. Kraków, 2013 [in Polish].
21. Chudek, J. Z materiałów biobibliograficznych dotyczących pisarzy zmarłych w r. 1974. *Rocznik Literacki*. 1974: 671 [in Polish].
22. Myklin, O. Problemy polsko-ukraińskiego dialogu u publikacjach Stanisława Łośa na szpaltach “Biuletynu Polsko-Ukraińskiego” (1933—1938). *Istoriia Ukrainy: malovidomi imena, podii, fakty*. 2011. 37: 180-198 [in Ukrainian].
[Миклін О. Проблеми польсько-українського діалогу у публікаціях Станіслава Лося на шпальтах «Biuletynu Polsko-Ukraińskiego» (1933—1938). *Історія України: маловідомі імена, події, факти*. 2011. Вип. 37: С. 180—198].
23. Los, S. Za konstruktywnu polityku na Chervonii Rusy. Lviv, 1933 [in Ukrainian].
[Лось С. За конструктивну політику на Червоній Русі. Львів, 1933. 84 с.].
24. Los, S. Mizhnarodne polozhennia Polshchi ta halytski ukraintsi. Lviv, 1932 [in Ukrainian].
[Лось С. Міжнародне положення Польщі та галицькі українці. Львів 1932. 72 с.].
25. Kusz, P. Poglądy Jana Stanisława Łośa na kwestię galicyjskiej mniejszości ukraińskiej w Drużej Rzeczypospolitej. *Sprawy Narodowościowe. Seria Nowa*. 2011. 38: 133-144 [in Polish].
26. Tomczyk, R. *Ukraińskie Zjednoczenie Narodowo-Demokratyczne 1925—1939*, Szczecin, 2006 [in Polish].
27. Pajewski, J. *Odbudowa państwa polskiego 1914—1918*. Poznań, 1985 [in Polish].
28. Wierzbicka, E. O kształt odrodzonej Polski — poglądy i działalność Stanisława Łośa (1890—1974). *Ziemiaństwo na Lubelszczyźnie VII. Ziemiaństwo w walce i pracy na rzecz polskości i niepodległości w XIX i XX w. Materiały VII sesji naukowej “Historia pisana życiorysami*.

- Ziemiaństwo w walce o Niepodległą” zorganizowanej w Muzeum Zamoyskich w Kozłowie w dniach 11—13 października 2018 r.* Warszawa, 2021. S. 167-194 [in Polish].
29. Entsyklopediia ukrainoznavstva. Lviv, 1993. T. 1 [in Ukrainian].
[Енциклопедія українознавства. Львів, 1993. Т. 1. 395 с.].
30. Shvahuliak, M. Do istorii ukraińsko-polskykh perehovoriv u 1921 r. Misiia Tyta Voinarovskoho. *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka*. Vol. 233. Pratsi Istorychno-filosofskoi sekti. Lviv, 1997: 126-147 [in Ukrainian].
[Швагуляк М. До історії українсько-польських переговорів у 1921 р. Місія Тита Войнаровського. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Т. 233. Праці Історично-філософської секції. Львів, 1997. С. 126—147].
31. Shevchenko, O. Politychna diialnist Tyta Voinarovskoho. *Naukovi zoshyty istorychnoho fakultetu Lvivskoho universytetu. Zbirnyk naukovykh prats*. Lviv: Lvivskiy natsionalnyi universytet im. Ivana Franka, 2012—2013. 13-14: 481-492 [in Ukrainian].
[Шевченко О. Політична діяльність Тита Войнаровського. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету. Збірник наукових праць*. Львів: Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2012—2013. Вип. 13—14. С. 481—492].
32. Nacmyszyn, G. Problem ukraiński. Kraków, 2021 [in Polish].
33. Osadczy, W. Święta Ruś. Rozwój i oddziaływanie idei prawosławia w Galicji. Lublin, 2007 [in Polish].
34. Chojnowski, A. Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921—1939. Wrocław, 1997 [in Polish].
35. Madejczyk, J. Wspomnienia. Warszawa, 1965 [in Polish].

Надійшла / Received 15.08.2023

Paulina BYZDRA-KUSZ

Candidate of Historical Sciences (Ph. D. in History), Senior Research Fellow,
Institute of History, John Paul II Catholic University of Lublin (Lublin, Poland)

pksuz@kul.pl

<https://orcid.org/0000-0002-5495-5916>

PRIVATE CORRESPONDENCE OF THE POLISH DIPLOMAT J.S. ŁOŚ WITH THE HIERARCHS OF THE UKRAINIAN GREEK-CATHOLIC CHURCH

The purpose is to analyze the private correspondence of the Polish diplomat Jan Stanisław Łoś with Metropolitan Andrei Sheptytskyi, Bishop Hryhorii Khomyshyn, Mitrat Tyt Voinarovskiy, which is stored in the “Niemece Łoś Archiwum” fund of the State Archives in Lublin. **The research methodology** is based on the principles of historicism, objectiveness, multifactority, and comprehensive analysis. **The scientific novelty** of the topic of relations between the highest representatives of the Ukrainian Greek Catholic Church and Count Stanisław Łoś is that these relations have not been analyzed yet, and most of the presented materials are being introduced into scientific circulation for the first time. It is noted in the **conclusions** that the considered correspondence is a testimony of the era and another source for researching the complex and, at the same time, an interesting topic of public life and political activity of Ukrainians of Eastern Halychyna, urgent official affairs of the Lviv Metropolis, and also records relations between representatives of the Polish elites and the Ukrainian Greek Catholic Church.

Keywords: *Jan Stanisław Łoś, Andrei Sheptytskyi, Hryhorii Khomyshyn, Tyt Voinarovskiy, private correspondence, Ukrainian Greek Catholic Church.*